

Alexandru Mareș

DIN NOU DESPRE O VECHE FORMĂ DE JURĂMÂNT

Ocupându-ne cu peste două decenii în urmă de sintagma *să-m parde de*, înregistrată în două pasaje din *Legenda Sfântului Sisinie* (versiunea din *Codicele Sturdzanus*, databilă 1590–1602), am exprimat părerea că aceasta reprezintă o formă de jurământ, echivalentă a expresiei slave *тѣко ми „așa <să>-mi <fie>”*. Într-o variantă ușor modificată, enigmatică sintagmă ascundea, de fapt, expresia *să am parte de (ceva, cineva)*¹. Explicația noastră a trecut neobservată pentru unii cercetători preocupați de istoria limbii române², care, pe linia vechilor interpretări susținute de N. Drăganu și O. Densusianu sau mai recent de Gh. Chivu, au văzut în *să parde* o formă verbală.

În anii din urmă, expresia *să-m parde de* a fost depistată și în alte texte vechi. Trei exemple au fost înregistrate de Dana-Mihaela Zamfir în *Evanghelia învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644)³, exemple pe care le reproducem în transcrierea noastră: „Eghimon zise: *Să-m parde mie de dumnezeii*⁴ miei, *să-m parde mie de dumnezei*, că niște farmece făcură. Acestea *Sty*⁵ Domonos grăi: *Să-m parde mie de Hristos, Dumnezeul nostru*”⁶.

Alte exemple au fost întâlnite de noi în câteva traduceri din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Ne referim, în primul rând, la transpunerea unui *Pateric* și a unor vieți de sfinți, pe care le-am atribuit recent lui *Staico Grămăticul*⁷. Reproducem exemplele respective după copia executată de logofătul Radu în 1676 (BAR, ms. rom. 1429):

a) „Și se jură bătrânul așa grăindu: *Să-m parde de* cela ce lăcuiaște la ceriu, că nu voi spune nimenui ce-mi vei zice” (f. 85^v/18 – 85^v/1);

b) „Și răspunse muma copilului grăindu: *Să-m parde de* stăpânul meu, Hristos, doamna mea, de când se-au născut acest copil nici l-am văzut grăindu, nici stându pre picioarele lui vreodată până în ceasul de acum” (f. 110^f/8–12);

¹ Două lecțiuni din *Codex Sturdzanus*, în LR, XLIII, 1994, nr. 5–6, p. 253–256.

² Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, Editura Academiei Române, [I], 2005, p. 418, nota 2; Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, p. 93–94.

³ *Op. cit.*, p. 418, nota 2.

⁴ Tipărit: *дѣи* *дѣезеи*.

⁵ Slav. în trad.: *Sfântul*.

⁶ BAR, CRV 46, f. 63^v/8–12.

⁷ *Note filologice despre Staico Grămăticul*, în **Ion Coteanu – in memoriam**. Editori: Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu, Editura Universității din București, 2014, p. 251–252.

c) „Așteaptă-mă <pre mine>, neputinciosul și nedestoinicul, stăi de-mi dă rugă și blagoslovenie, *să-i parde-Ń*⁸ de Dumnezeu, cea ce nu să leapădă nicidinioară⁹ de nimenilea” (f. 140^r/19 – 140^v/3);

d) „Și mai mult am făcut dându-mi trupul meu tuturor oamenilor neapărat, neluând nemica plată, *să-m parde de* adevăr, că și de multe ori cine vrea să-m dea nu luam” (f. 144^r/19 – 144^v/4);

e) „Drept aceea, stăpâne, curățește sufletul meu ca să fiu și altora chip de pocăianie, *să-m parde <de> tine*, Doamne, curățește-mă, înviază-mă” (f. 271^r/1–4).

Un ultim exemplu se recoltează dintr-un *Prologar* (lunile martie–august), copiat înainte de 1710 (BAR, ms. rom. 339)¹⁰, a cărui traducere s-a efectuat în jurul anului 1675, probabil la Mănăstirea Cozia¹¹: „Și deca-i văzu, rāse și le zise: Bine, bine, eu nu gândescu, *să-m parde de* Hristos, eu nu-mi e a o mai vedea într-ochi fiecum va fi de acum nainte” (f. 8^v/2–4).

Cum s-a putut observa din exemplele reproduse, cele mai numeroase provin din traduceri ale lui Staico Grămăticul, păstrate în ms. rom. 1429. O altă copie a acestor traduceri (BAR, ms. rom. 480, copiat de logofătul Mitrea în 1700), păstrează la rândul ei vechea formulă de jurământ¹². În schimb, într-o copie mai recentă a traducerilor respective, existentă în ms. rom. 2430 (BAR), transcrisă tot în Țara Românească, dar la jumătatea secolului al XVIII-lea¹³, expresia *să-m parde de* a fost constant înlocuită cu varianta *așa să aib parte dă*. Prin această substituție, explicația pe care am avansat-o cu privire la semnificația expresiei *să-m parde de* primește o confirmare pe cât de neașteptată, pe atât de bine-venită. Iată exemplele înregistrate în versiunea manuscrisului academic 2430:

a) „Și se jură bătrânul așa grăindu: *Așa să aib parte dă* cea ce lăcuiăște la ceri, că nu voi spune nimenui ce-mi vei zice”¹⁴ (f. 45^r/5–6);

b) „Și răspunse muma copilului și zise: *Așa să aib parte dă* domnitoriul meu, Hristos, dă nu-ț voi spune dreptu, doamna mea, că dă când s-au născut acestu cocon nici l-am auzitu grăind, nici l-am văzutu umblându sau stându pre picioarele lui vreodată până în ceasul de acum” (f. 57^r/10–14);

c) „Așteaptă-mă pre mine, neputinciosul și nedăstoinicul, stăi dă-m dă rugă și blagoslovenie ca *să aibi parte dă* Dumnezeu, dă cea ce nu să leapădă niciodată dă niminea” (f. 64^v/23–25)¹⁵.

⁸ Scris: *ŃŃⁱ pā^rdē^c*, grafie care nu poate acoperi lecțiunea *să-i pardeŃ*, întrucât din context rezultă că forma de jurământ respectivă trebuie raportată la pers. 2 sg.; cf., mai jos, exemplul reprodus sub c'.

⁹ Scris: *ri^cdi niŃ^r*.

¹⁰ An menționat sub ornamentul floral de pe fila 69^v.

¹¹ În privința localizării traducerii, vezi N. A. Ursu, *Paternitatea Istoriei Țării Românești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino. Studiu filologic*, Iași, Editura Cronica, 2009, p. 26.

¹² Vezi ms. rom. 480, f. 91^v/18–20, 108^r/19–22, 133^r/21–24 și 136^r/9–13.

¹³ Dată preluată după Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești B.A.R. 1601–3100*, [II], București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 271.

¹⁴ Scris inițial *Ńē^c vŃⁱ zi Ńē*, rectificat apoi în *Ńē^m veⁱ zi Ńē*.

¹⁵ În schimb, forma de jurământ *să-m parde de (adevăr)* nu a fost reținută și nici înlocuită printr-o altă expresie în contextul „Și am făcut și mai multu dându-mi trupul tuturor neapărat, neluând

Acum când știm că prezența expresiei *să-m parde de* nu se limitează la un singur text, constituirea ei nu mai poate fi pusă în seama traducătorului *Legendei Sfântului Sisinie* sau a unuia dintre copiiții *Codicelui Sturdzanus*¹⁶. Ambele forme ale expresiei (pers. 1 sg.: *să-m parde de*, pers. 2 sg.: *să-i parte de*) sunt rezultatul unor prefaceri fonetice identice: elidarea lui *a* după *ă*, în condiții de fonetică sintactică (*să-m < să am*, *să-i < să ai*), și asimilarea *t-d > d-d* (*parte de > parde de*). Constituirea expresiei în această formă „petrificată” s-a produs într-o epocă îndepărtată, într-un grai în care formele analogice de conj. prez. 1 sg. și 2 sg., *să am*, *să ai*, nu erau concurate de formele *să aib*, *să aibi* (ultimele constituind norma literară în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea¹⁷). După 1710, anul ultimei atestări, această formă de jurământ pare să-și fi încetat existența în limba scrisă, poate unde semnificația ei era tot mai puțin cunoscută. De altfel, necunoașterea constituenților acestei expresii este pusă în evidență de exemplele din *Evanghelia învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644), în care inserția pron. pers. *mie* pare să dovedească că *să-m parde* era simțit ca o formă verbală. În sfârșit, trebuie să mai reținem faptul că, potrivit exemplelor de care dispunem, această formă de jurământ a circulat în Țara Românească și în nordul Hunedoarei, regiune de unde provine *Legenda Sfântului Sisinie*.

DE NOUVEAU SUR UNE VIEILLE FORME DE SERMENT

(Résumé)

Nous avons montré à une autre occasion que l'expression *să-m parde de*, enregistrée dans *La légende de Saint Sisinie*, représente une variante légèrement modifiée de l'expression *să am parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”. Dans la présente note nous apportons de nouvelles attestations de cette expression qui proviennent de quelques traductions du XVIIIe siècle. Nous constatons en outre que, dans une reproduction plus récente de ces traductions (au milieu du XVIIIe siècle), *să-m parde de* a été remplacé par *așa să aib parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”; cette substitution confirme l'explication attribuée par nous à cette vieille forme de serment.

Cuvinte-cheie: *să am parte de*, formă de jurământ, *așa să aib parte de*.

Mots-clés: *să am parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”, forme de serment, *așa să aib parte de* „que j'obtiens la grâce de (qqn)”.

nicio plată nimic, că de-m și da cineva câte ceva nu luam” (ms. rom. 2430, f. 66^v/11–13); cf. ms. rom. 1429, exemplul reproduș sub d).

¹⁶ Cf. Alexandru Mareș, *op. cit.*, p. 255–256.

¹⁷ Vezi Constantin Frâncu, *Vechimea unor inovații morfologice comune dialectelor limbii române*, în „Fonetica și dialectologie”, VII, 1971, p. 185–188; cf. Dana-Mihaela Zamfir, *op. cit.*, [I], p. 58, care atrage atenția asupra prezenței formei *să ai* în *Pravila* de la Govora (1640) și în *Evanghelia învățătoare* de la Mănăstirea Dealu (1644). Asupra altor atestări ale formelor analogice *să am*, *să ai*, provenind din texte neliterare din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, ne vom referi într-o contribuție viitoare.